

Şərq və Qərb diskursları kontekstində milli kimlik və şərqli yazarın mövqeyi

Aygün Hüseynova¹

XÜLASƏ

Məqalədə Şərq və Qərb anlayışları yalnız coğrafi baxımdan deyil, eyni zamanda mədəni, ideoloji və dünyagörüşü fərqlilikləri kontekstində təhlil olunur. Şərq-Qərb ayrımı sadə bir xəritə bölgüsündən daha çox tarixi proseslərdə formalaşmış, güc münasibətləri və hegemonik diskurslar əsasında qurulmuş simvolik paradıqmadır. Bu ayrımada “istismar edən” və “istismar edilən” münasibəti əsas suallardan biri kimi çıxış edir. Məqalə Edvard Səidin “Orientalizm” əsərinə istinadən Şərqi Qərb tərəfindən təsəvvürü, şərqli subyektin obyektləşdirildiyi, digərləşdirildiyi və kimliksizləşdirildiyi məsələləri araşdırılır. Məqalədə həmçinin milli kimlik və cəmiyyət anlayışları bu paradıqmalar fonunda təhlil edilir. Bir fərdin Qərbdə doğulması onu qərbli, Şərqdə doğulması isə şərqli edirmi? Kimlik coğrafi mənsubiyyətdən daha çox mədəni və psixoloji aidiyyətə formalaşır? Şərqli biri Qərbdə yaşadığı zaman nə dərəcədə şərqli qala bilər və yaxud bu fərq zamanla yox olurmu? Bu suallar Çin əsilli yazar Cunq Çanqın “Vəhşi ququşları” (Wild Swans) romanı əsasında ədəbi prizmadan cavablandırılır. Əsər bir qadının baxış bucağından tarixi və siyasi hadisələrin təqdim edilməsi, eyni zamanda şərqli bir yazarın öz toplumuna məsafədən baxışı baxımından orientalizm müstəvisində maraqlı nümunə kimi dəyərləndirilir. Yaradıcılığında qadın, mədəni keçidlər, siyasi təzyiqlər və fərdi azadlıq kimi mövzular vasitəsilə həm Şərq, həm də Qərb identikləri problematizə olunur. Məqalədə aparılan təhlillər vasitəsilə Şərq-Qərb ayrımının mahiyyəti, kimliklərin sabit və ya dinamik təbiəti, həmçinin mədəni və gender baxış bucaqlarının fərqliliyi araşdırılır. Məqsəd bu paradıqmaların tənqidi ilə yanaşı, onları yenidən düşünmək, kimlik, mədəniyyət və “mərkəz-kənar” münasibətlərini çoxsəslilik müstəvisində anlamağa çalışmaqdır.

AÇAR SÖZLƏR

Şərq-Qərb, orientalizm, xalq, milli kimlik

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 14.11.2025

Qəbul edilib: 05.02.2026

---

¹ Doktorant, Xəzər Universiteti, Azərbaycan
<https://orcid.org/0000-0003-0947-3800> | a_huseynova91@mail.ru

National Identity and the Position of the Oriental Writer in the Context of Eastern and Western Discourses

*Aygun Huseynova*¹

ABSTRACT

The article analyzes the concepts of East and West not only from a geographical perspective, but also in the context of cultural, ideological and worldview differences. The East-West divide is more than a simple map division, it is a symbolic paradigm formed in historical processes and based on power relations and hegemonic discourses. The relationship between “exploiter” and “exploited” acts as one of the main questions in this divide. Referring to Edward Said’s work “Orientalism”, the article examines how the East is imagined by the West, and the issues of objectification, otherization and de-identification of the Eastern subject. The article also analyzes the concepts of national identity and society against the background of these paradigms. Does being born in the West make an individual a Westerner, and being born in the East makes him an Easterner? Is identity formed by cultural and psychological affiliation rather than geographical affiliation? To what extent can an Easterner remain an Easterner when living in the West, or has this difference been lost over time? These questions are answered from a literary perspective based on the novel “Wild Swans” by the Chinese-born writer Jung Chang. This work is considered an interesting example of Orientalism in terms of presenting historical and political events from a woman’s perspective, as well as an Eastern writer’s perspective on her own society from a distance. In her work, both Eastern and Western identities are problematized through themes such as femininity, cultural transitions, political pressures, and individual freedom. Through the analyses conducted in the article, the essence of the East-West divide, the stable or dynamic nature of identities, as well as the differences in cultural and gender perspectives are examined. The aim is to rethink these paradigms, along with criticizing them, and to try to understand identity, culture, and “center-periphery” relations in a multi-voiced manner.

KEYWORDS

East-West, orientalism, people, national identity

ARTICLE HISTORY

Received: 14.11.2025

Accepted: 05.02.2026

---

¹ PhD student, Khazar University. Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0003-0947-3800> | a_huseynova91@mail.ru

Giriş

Tədqiqat işinin əsas mövzusu Şərq və Qərb cəmiyyətləri arasında mövcud olan tarixi, ictimai, mədəni fərqlərin ədəbi təzahürlərini təhlil etmək və bu fərqlərin insan talelərinə təsirini araşdırmaqdır. Məqalədə həmçinin Cunq Çanqın “Vəhşi ququşları” əsəri əsasında Şərqdə doğulub Qərbdə yaşayan bir sənətkarın milli kimlik, mədəni yaddaş və tarixi ədalət mövzusunda apardığı mübarizə diqqət mərkəzinə gətirilir. Mövzunun aktuallığı müasir dünyada yenidən güclənməkdə olan Şərq-Qərb qarşıdurmasının yalnız siyasi və iqtisadi sahələrdə deyil, eyni zamanda mədəni və ideoloji müstəvilərdə də dərin təsiri ilə əlaqədardır. Yazıcıların, xüsusilə də qadın müəlliflərin öz köklərini araşdıraraq tarixi hadisələri şəxsi baxış bucağından qələmə alması və oxucuya olduğu kimi ötürməsi dövr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Cunq Çanq kimi yazıcılar vasitəsilə həm XX əsr Çin tarixi, həm də fərdi ailə dramı, ideoloji zorakılıq və milli kimlik böhranı açıq şəkildə oxucuya ötürülür. Tədqiqatın məqsədi Qərbdə yaşayan şərqli bir yazarın əsərində milli kimlik və tarix anlayışının formalaşdığını araşdırmaq, eyni zamanda Edvard Səidin “orientalizm” nəzəriyyəsi çərçivəsində bu əsəri tənqidi baxımdan təhlil etməkdir.

Tədqiqatın elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, şərqli bir qadın yazarın öz mədəniyyətinə və tarixinə həsr etdiyi bu əsər vasitəsilə həm ədəbi, həm də sosial-mədəni səviyyədə təhlil aparmaq mümkündür. “Vəhşi ququşları” əsəri yalnız bir ailənin deyil, bütövlükdə Çin xalqının XX əsrdə yaşadığı ağırlı prosesləri – müharibələri, kommunizm dövründəki təqibləri, mədəni inqilabı və insan hüquqlarının pozulmasını sənədli əsaslarla təqdim edir. Tədqiqatın yeniliyi ondan ibarətdir ki, Edvard Səidin “orientalizm” anlayışı Cunq Çanqın əsərinə tətbiq olunur və şərqli yazıcının öz mədəniyyətinə Qərb baxışı prizmasından yanaşması təhlil edilir.

Metodlar

Tədqiqat işində müxtəlif elmi-tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur. Belə ki, XX əsr Çin tarixində baş vermiş ictimai-siyasi hadisələr (mədəni inqilab, kommunist hərəkatı, vətəndaş müharibəsi, aclıq, repressiyalar və s.) tarixi-tədqiqat metodu vasitəsilə geniş şəkildə təhlilə cəlb edilmişdir. Cunq Çanq ailəsinin timsalında bu hadisələrin sadə insanların həyatına təsirini göstərməklə tarixi prosesləri ətraflı şəkildə analiz etmişdir. Tədqiqatda Çanqın avtobioqrafik əsəri olan “Vəhşi ququşları” əsasında onun özünün, anasının və nənəsinin həyat hekayələri diqqət mərkəzinə gətirilmiş, bioqrafik metod vasitəsilə tarixə fərdi təcrübə prizmasından yanaşılaraq ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

Nəticələr

Şərq susqun, özünü ifadə edə bilməyən bir obyekt kimi təqdim olunduğu halda, Qərb onu öz məqsədlərinə uyğun şəkildə formalaşdırıb çərçivəyə salan subyekt mövqeyində çıxış edir. Edvard Səid “Orientalizm” əsərində orientalizmin, əslində, Qərbin Şərq haqqında həqiqətləri yaratdığı diskussiyalarla bəzəyən bir nizam-intizam olduğunu vurğulamışdır. O, Şərqin susqunluğu ilə bərabər Qərbin ona təqdim etdiklərini mənimsədiyini və etirazsız qəbul etdiyini vurğulayır. “Şərq” dedikdə, ağıla ilk olaraq geridəqalmışlıq və cahillik anlayışları gəlir. Bu stereotipləri qırmağın yolu Şərqin öz tarixinə, mədəni zənginliklərinə sahib çıxaraq onları təbliğ etməsi və cəmiyyəti bu bataqlıqdan xilas etməsidir. “Şərq” dedikdə, edam cəzaları və müharibələr deyil, minilliklər boyu formalaşmış mənəvi dəyərlər ön plana çəkilməlidir. Qərbdə şərqli olmaq, Qərb cəmiyyətində özünü həm doğma, həm də yad hiss etmək həyatın hər anında cənnəti və cəhənnəmi dərk edə bilməkdir.

Qərbdə yaşayan, lakin əslən şərqli olan yazıçı Cunq Çanqın “Vəhşi ququşları” romanı günahsız yerə qurban edilən milyonlarla insanın xatirəsinə həsr edilmiş bir salnamədir. Sənətkar bu avtobioqrafik roman vasitəsilə baş verən dəhşətləri, tökülən qanları, axan göz yaşlarını, bir sözlə, xalqın faciəsini əbədiləşdirmiş, bu tarixi həqiqətləri bütün dünyaya çatdırmışdır. Bütün qadağa və məhrumiyətlərə baxmayaraq, Cunq Çanq xalqını unutmamış və bu romanla yanaşı tarixi reallıqları özündə əks etdirən daha iki əsər də qələmə almışdır.

Müzakirə

Şərq və Qərb arasındakı ictimai-sosial fərqlər tarixi mübahisələri də özü ilə bərabər gətirmişdir. Qərb əldə etdiyi iqtisadi, hərbi və texnoloji gücü inkişaf konsepsiyası çərçivəsində birləşdirərək daha çox inkişaf etmişdir. Fridrix Hegel və Stüart Mill kimi qabaqcıl filosofların əsərlərində cəmiyyət sözləşmələri, insan hüquqları ilə bağlı bəyannamələr Şərq xalqlarına nümunə olaraq göstərilə də, təcrübədə Qərb öz bəyannamələrinə əməl etməmişdir. Bunun ən bariz nümunəsini dünya müharibələri və Orta Şərqdəki işğallar zamanı əsirlərə verilən işgəncə və qətliallarda müşahidə etmək mümkündür. XIII əsrdən etibarən qərblilərin Şərqi səfərləri əsasən macərə, din yayma və qənimət əldə etmə məqsədi daşıyırdı (Bhabha, 2012).

XIX əsrdə tədqiqat məqsədilə Asiya qitəsinə edilən səfərlər bir növ dəb halını almışdı. Bu dövrdə Şərqin bütün xüsusiyyətləri Qərbin diqqətini çəkmiş, şərqilərə xas (memarlıqdan dekorasiyaya, rəsmdən musiqiyə) mədəni irs Qərb dünyasında böyük maraq yaratmışdır.

Şərq və Qərb qarşıdurmasını araşdıran mütəfəkkirlərin bu tarixi proseslərə qərəzsiz münasibətləri ilk baxışda maraq doğurur. Yazılarında Şərqin sirli və ekzotik olduğunu diqqət mərkəzinə çəksələr də, bəzən Şərqin timsalında nəzərdə tutduqları məkənlə bağlı subyektiv fikirlər söyləmiş, yad və fərqli hesab etdikləri bir mədəniyyəti araşdıraraq özlərinə uyğun olmayan tərəflərini tənqid etmişlər.

Bu mövzuda araşdırma aparən mütəfəkkirlərdən biri də Edvard Səiddir. Yazıcının “Orientalizm” əsəri (1978) Qərbin Yaxın Şərq, Asiya və Şimali Afrika cəmiyyətlərini araşdırılmasında mənbə kimi qəbul edilir. Edvard Səid bu əsərində orientalizmin, əslində, Qərbin Şərq haqqında həqiqətlər yaratdığı diskussiyalarla bəzəyən bir nizam-intizam olduğunu vurğulamışdı. Müəllifin üzərində dayandığı məqam Şərq haqqında verilən bütün məlumatların Qərbin təqdimatı əsasında olmasıdır. Belə ki, orientalizm nəticəsində İslam dini haqqında səhv məlumatların yayılması islamofobiyanın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Məhz Samuel Hantinqtonun “Dünya siyasətinin gələcəkdəki əsas mövzusu Qərb və başqaları arasındakı konflikt və qərblə olmayan sivilizasiyaların Qərb gücünə və dəyərlərinə qarşı gəlmələri olacaqdır” fikri də bu kontekstdə anlaşılmalıdır (Huntington, 1993, s. 37).

“Orientalizm” sözü ingiliscə *orient* (şərq) mənasını daşıyır. Orientalizm incəsənət tarixi, ədəbiyyat və mədəniyyətşünaslıqda Şərq dünyasındakı istiqamətləri təqlid və ya təsvir edir, Şərq cəmiyyətlərini, mədəniyyətlərini, dillərini və xalqlarının öyrənilməyi bütün Qərb mərkəzli tədqiqat sahələrini əhatə edir (Said, 1978, s. 25).

Beləliklə, Şərq xalqlarının tarixi keçmişi və mədəniyyətləri ilə bağlı bütün məlumatları toplayıb təhlil edən alimlərə *orientalistlər* deyilir. Onlar sənət əsərlərində və elmi araşdırmalarda Şərqin mədəni, ictimai və iqtisadi özəlliklərini araşdıraraq Şərqə Qərbin müqayisəsini aparmışlar. Lakin orientalist düşüncə Qərb meyilli olduğu üçün Şərqi daha alçalıcı şəkildə təqdim etmiş, nəticədə Qərb mədəniyyətini Şərqdən üstün göstərən bir düşüncə sistemə çevirmişdir.

Şərq Qərb tərəfindən şüurlu olaraq Qərbin çərçivəsində yenidən formalaşdırılır. Edvard Səidin təhlillərinə görə, Qərb bu cəmiyyəti statik və inkişaf etməmiş kimi qəbul edir, bununla da imperiya gücünə xidmət edən, təsvir olunan və təkrarlana bilən Şərq mədəniyyətinə dair yanlış fikir formalaşdırır. Qərbin təlqin etdiyi fikirlərlə biz də Şərqi Qərb prizmasından ittiham edir, Qərbi isə qüsursuz, utopik bir model kimi təqdim etməklə yanlış nəticələrə yol verir (Doğan, 2017, s. 13).

Şərqin tərifi verərkən Qərbin davamlı olaraq irəli çıxardığı çatışmazlıqlar göz önünə gəlir. “Şərq”in gerilik və cahillik stereotiplərini qırmağın yeganə yolu Şərqin tarixi, mədəni və mənəvi zənginliklərinə sahib çıxaraq onları təbliğ etmək və qorumaqdır. Yalnız bu yolla Şərq cəmiyyətləri özlərini bu yanlış təsəvvürlərin “bataqlığından” xilas edə bilərlər.

Millətə aid bir çox keyfiyyətlər – milli-mənəvi sima, özünəməxsusluq, milli xarakter və emosional psixi amillər şüurun komponentləri kimi çıxış edir. Milli psixologiya, həyat tərz, adət-ənənələr və milli qürur milli şüurda anlayış və kateqoriya şəklində təzahür edir.

Hər bir millətin özünəməxsus adət-ənənələri, düşüncə tərz, həyat biçimi və dünyagörüşü mövcuddur. Milli kimlik millətə xas olan kimlikdir və cəmiyyət onu formalaşdıran fərdlərin bir kimlik adı altında birləşməsi nəticəsində meydana gəlir.

Milli kimlik və milli şüur olmadan bütöv bir cəmiyyət qurmaq mümkün deyil. Bu cür şüur insanlara yaşadıkları dünyada baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq imkanı yaradır. Tarixi bilən insanlar hadisələrə tənqidi yanaşmağı bacarırlar. Tarix zamanın işığı, hadisələrin xəzinəsi, həqiqətlərin şahidi və ən yaxşı məsləhətçidir. Tarix dedikdə bütün bəşər övladının kollektiv təcrübəsi nəzərdə tutulur. İnsanın ömür boyu qazandığı təcrübə əsl tarixdir. Bu təcrübələr sayəsində daha düzgün mühakimələr yürütmək və məntiqli qərarlar qəbul etmək mümkündür.

Doğum yeri Şərq olan nə qədər şərqli və ya Qərbdə doğulan nə qədər qərbli vardır? Nə dərəcədə şərqli qalaraq Qərbdə yaşamaq mümkündür? Qərbdə şərqli olaraq yaşamağın mövcud problemlərini tədqiq edən Edvard Səidin ifadəsi ilə desək: “Hər cür maneəyə baxmayaraq, xəyal qurub sorğulamağı davam etdirən bir intellektuala sahibdir insan” (Edvard, 1978, s. 37).

Qərbdə şərqli olaraq doğulmaq Qərb cəmiyyətində özünü həm doğma, həm də yad hiss etmək, həyatlarının hər anında cənnət və cəhənnəmi dərk edə bilməkdir. Edvard Səid demişdir: “İnsan əsil bir köçmən, ya da mühacir olmasa belə, elə imiş kimi düşünür; hər cür maneəyə rəğmən xəyal qurur və sorğulayır, mərkəzdən uzaqlaşmış ucqarlara çəkilir. Bu ucqarlarda isə öyrənilmiş və rahat olandan kənara heç vaxt çıxmayan başların görmədiyi şeyləri görür insan” (Edvard, 1978, s. 39).

Şərqdə doğulub Qərbdə yaşayan və əsərlərində ölkələrini təsvir edən bir çox sənətkarlar arasında Ümmülbanu, Əhməd Ağaoğlu, Qurban Səid, Gülşən Lətifxan, Xalid Hüseyni, Mələlə Yusifzey kimi yazıçıları nümunə göstərə bilərik.

Dünyaca məşhur britaniyalı yazıçı Cunq Çanq da bu sənətkarlardan biridir. Çində doğulub boya-başa çatan yazıçı iyirmi altı yaşında vətənini tərk edib ali təhsil almaq üçün İngiltərəyə yollanır və orada yaşamaq qərarına gəlir. Qərb ölkəsində yaşayan sənətkar öz ölkəsini “Vəhşi ququşları” adlı avtobioqrafik romanında canlandırır. Otuz səkkiz dilə tərcümə edilərək iyirmi milyon nüsxə satılan bu əsər müəllifi bütün dünyaya tanıdır. Anasının dilindən dinlədiyi hekayələr – nənəsinin, anasının həyatı və təcrübələri sənətkara ilham qaynağı olur, Çin tarixini dəqiqliyi ilə araşdırmağa, tarixi prosesləri və gizlədilmiş həqiqətləri tədqiq etməyə həvəs oyadır. Tarixi dövrləri, keçid mərhələlərini dəyərləndirən Cunq Çanq üç qadın nəslinin – nənəsinin, anasının və özünün tərcümeyi-halını yazıya köçürür. Qeyd edək ki, bu vaxta qədər Çin tarixində bir qadın tərəfindən belə bir siyasi mövzuda əsər yazılmamışdır. Müəllif ailələr, evliliklər, vətəndaş müharibələri, inqilablar, bir sözlə, Çinin bir əsrlik tarixini – XX əsr əsərdə bütünlüklə canlandırmışdır. Yazıçı nənəsinin, anasının və özünün yaşadıkları çətinlikləri düşündüyü zaman həyatlarının ağır

dramdan ibarət olduğunu və tarixin girdabında bu dramı ailəsi ilə birlikdə milyonlarla insanın yaşadığını bildirdi (Chang, 1992, s. 27).

Yazıçı öz millətinin, xalqının faciəsini qələmə almağı özünə borc bilir. Günahsız cəzalandırılan, sürgün edilən, qətlə yetirilən milyonlarla insanın xatirələrini yaşatmaq, onların ruhunu əbədləşdirmək, həm də bütün bu yaşananlardan, səhvlərdən nəticə çıxarmağı öyrətmək istəyir. Çünki tarix təkrarlanır. Həqiqətləri, onların müsbət və mənfi tərəflərini dərk edib düzgün və gərəkli nəticə çıxarmaq üçün tarixə nəzər yetirmək lazımdır.

Öz xalqının tarixini, milli şüurunu və mədəniyyətini, xarakterini, adət-ənənələrini yaxşı bilən Cunq Çanq romanda təsvir etdiklərini ürək yangısı ilə canlandırır. Bu əsər günahsız yerə qurban edilən milyonlarla insanın xatirəsinə həsr edilmiş bir əsrlik salnamədir. Müəllif roman vasitəsilə baş verən faciələri, tökülən qanları, axan göz yaşlarını, bir sözlə, öz xalqının faciəsini əbədləşdirmişdir. Əsəri 1991-ci ildə qələmə alan sənətkar həmin vaxtdan etibarən öz ölkəsinə xüsusi icazə ilə, ildə bir dəfə olmaqla 14 günlük daxil ola bilir. Həqiqətlərin təsvir edilməsi hakim dairələri narahat etdiyi üçün Çində əsər qadağan edilmiş və bu qadağa hələ də davam etməkdədir. Yazıçı tarixi həqiqətləri təsvir etməklə xalqına, ümumilikdə bütün insanlığa dərs çıxarmağı, sağlam düşüncə ilə doğru mühakimələr irəli sürməyi təlqin edir.

Cunq Çanqın 2016-cı ildə televiziya proqramında verdiyi müsahibəsində şəxsi fikirlərinə diqqət yetirdikdə bir çox məqamlar ortaya çıxır. Müsahibə zamanı mədəni inqilab dövründə yaşanan hadisələrin canlı şahidi olduğunu, bu hadisələri şəxsən yaşadığını, gördükləri qarşısında dəhşətə gəldiyini və ruhən sarsıldığını bildirir. Bu travmalar yazıçının yaddaşında dərin iz buraxmış və onun həyatının bir parçasına çevrilmişdi. Lakin o, bu ağrılı günlərini “Vəhşi ququşları” adlı əsərində qələmə alaraq ömürlük yaddaşlara həkk etməyi bacarmışdır. Müəllif hesab edir ki, əgər bugünkü gənclər, xüsusilə 14–16 yaş arasında olanlar bu əsəri oxumasalar, həmin dövr haqqında heç bir məlumat əldə edə bilməyəcəklər. Çünki Çində bu mövzuda yazılan əsərlər qadağan olunub. Təəssüf ki, bu gün Çin gəncləri mədəni inqilabın həqiqi mahiyyəti barədə demək olar ki, məlumatlı deyillər. Digər tərəfdən, bəzi şəxslər mədəni inqilabın lehinə danışıqlar belə, onlara qarşı heç bir qadağa tətbiq olunmur. Bu isə obyektiv və açıq informasiya mühitinin olmamasından qaynaqlanır. Yazıçı Çinin gələcəyi ilə bağlı suallara cavab verərkən nikbinliklə yanaşı real narahatlıqlarını da ifadə edir. Onun fikrincə, insanlar demokratiyanın yaxşı bir fikir olduğunu düşünsələr də, keçid dövründə baş verə biləcək çətinliklərdən qorxurlar. Çünki dəyişikliklər bəzən mövcud vəziyyətdən daha ağır nəticələrə yol açır. Müəllif bu qorxuların əsassız olduğunu, əsas problemin isə mədəni inqilabın ictimai səviyyədə müzakirə edilməməsi və Kommunist Partiyasının bu məsələni qəti şəkildə rədd etməli olduğunu düşünür. Sonda o, Mao Zedonqun ölümündən sonra bəzi insanların onun ideologiyasını yenidən canlandırmağa çalışdığını bildirir və bunu böyük bir təhlükə kimi qiymətləndirir (Clausen, 2005, s. 103).

Müəllifin ən böyük arzularından biri kitablarının bir gün Çində azad şəkildə çap olunduğunu görməkdir. Əsərdə müəllifin ailəsinin təmsalında Çin xalqının həyat tərzinin olduğu kimi, həm müsbət tərəfləri, həm də çatışmazlıqları ilə təsvirinin şahidi oluruq. Çünq Çanqın nənəsi ehtiyacı olan hər kəsə yardım edən, darda olan düşmən belə olsa, onu qapısından geri çevirməyən mərhəmətli, mehriban, qayğıkeş və humanist bir insan olmuşdur. Öz övladına – Çanqın anasına da bu mərhəməti, humanizmi aşlamış, onu çox gözəl tərbiyə etmişdir. Dəyişən tarixi şərait, siyasi vəziyyət, sosial psixologiya adət-ənənələrdə və milli dəyərlərdə də dəyişmə səbəb olmuşdur. Ananın yetkinlik dövründə (1946) artıq ictimai-siyasi və sosial vəziyyət əvvəlki – nənənin yetkinlik zamanındakı (1924) kimi deyildi. Qadınlar artıq cəmiyyətdə müəyyən statusa malik idi. Onların oxumaq, tibb işçisi və ya müəllim işləmək, təkbəşinə yaşamaq səlahiyyətləri var idi. Onları qeyri-qanuni nikahla istəmədikləri şəxslə evləndirmək artıq çox çətin, hətta mümkün deyildi. Ana çox cəsur, qorxusuz, vətənpərvər, çalışqan və humanist bir insan idi. O, gənc yaşlarından vətəninə, xalqına layiqli övlad olmuş, millətinin, insanların həyatını yaxşılaşdırmaq ümidi ilə öz canını təhlükələrə ataraq siyasi proseslərə qoşulmuşdu. “Tək alternativini kommunistlər olduğunu bildirdi və onların qadınların çəkdiyi əziyyətə son verəcəkləri vədləri onu özünə çəkirdi” (Chang, 2003, s. 92).

Ölkədə vəziyyət olduqca ağır idi (1947–1948). İnsanlar aclıq və səfalət içərisində yaşayırdılar. Müəllimlər yoxsulluqdan ən çox əziyyət çəkənlər sırasında idi. Onlar maaşlarının artırılmasını tələb etmiş, lakin buna məhəl qoyan olmamışdı. “Ananın məktəbindən bir müəllim küçədə tapdığı bir əti yedikdən sonra qida zəhərlənməsindən öldü. Ətin iyələnmiş olduğunu bildirdi, amma elə ac idi ki, bu qumarı oynamağa qərar vermişdi” (Chang, 2003, s. 97). “Ana Kuomintangın məmurlarından əlli nəfərə öz həyat yoldaşları ilə birlikdə ziyafət veriləcəyindən xəbər tutmuş və dərhal məktəbə qaçıb tapa bildiyi qədər insan toplamış, hamıya axşam saat beşdə müəyyən etdiyi yerdə toplaşmağı söyləmişdi. Həmin saatda dediyi yerdə yüz qız onu gözləyirdi. Qızlar ziyafətin keçirildiyi məkana girib məmurlardan pul toplamağa başlayır, yığılan pulları isə müəllimlərinə verirlər. İnsanlar küçələrdə aclıqdan ölərkən anam Kuomintang məmurlarının bu israfçılığını başa düşə bilmirdi – bu da kommunistlərə daha çox bağlanmasına yol açırdı” (Chang, 2003, s. 98).

Ana gənc kommunist olmuş, kommunizmin bütün çətinliklərinə sinə gərmiş, mədəni inqilaba dayana bilmək üçün ağır işgəncələrə qatlaşmış, ailəsi parçalanmış, dəfələrlə həbs edilmiş, meydanlarda təhqirlərə məruz qalmışdır. Milyonlarla insan da bu illəri faciələrlə dolu yaşamışdı (Leese, 2007, s. 679). Ana gəncliyini, həyatının ən gözəl illərini kommunizmə qurban vermiş, sədaqətlə, qətiyyətlə, yorulmadan gecə-gündüz can qoymuş, işini ailəsindən, övladlarından daha dəyərli tutmuş, vətəni, xalqı naminə çalışmışdır. İşlədiyi müddət ərzində çox insanlara kömək etmiş, hətta mədəni inqilab illərində belə insanlara bacardığı qədər yardım əlini uzatmışdır. Böyük ümidlər bəslənilən bu siyasi hakimiyyət insanlarda xəyal qırıqlığı yaratmaqla yanaşı, milyonlarla insanın maddi və mənəvi məhvini

səbəb oldu. Müəllif özü də gənc yaşda kommunist olmuşdu. Verilən əmrlərdən insana yaraşmayan hərəkətləri – insanları təhqir edib işgəncə vermək, şərq və böhtanla kimlərə günahlandırmaq kimi yanlış əməllər icra etməmiş, hətta bu hadisələrdən uzaq olmağa çalışmışdır. Ailəsinin başına gətirilən müsibətlər (ata və anasının günahsız olduğunu bildirdi) onun gözlərini yavaş-yavaş açmağa, həqiqətləri görməyə səbəb olmuşdur. Çin kommunizmi onun həqiqi bir ədalətli quruluş olduğunu zənn edib canını, qanını, həyatını ona həsr edən əsl kommunistləri nəinki qorumadı, hətta onları günahsız olduqları halda ən ağır cəzalara məhkum etdi. Biz buna Cinq Çanqın valideynlərinin timsalında şahid olduq.

Müəllifin vətənpərvərlik ruhu, xalqına olan məhəbbəti ailəsindən gələn və ona keçən miras idi. Ailə üzvlərinin hamısı humanist, dürüst və mərhəmətli insanlardır. Çinlilərə xas bütün müsbət keyfiyyətləri bu ailənin timsalında görmək mümkündür. Yazıçı millətinin başına gələn faciələrin səbəblərini, səbəbkarlarını açıq şəkildə ifşa edir. Dəyişən siyasi rejimlərdə – imperatorluq dövrü, vətəndaş müharibələri zamanı, yaponların hakimiyyəti zamanı, kuomintanq dövrü, kommunizm dövrü, xalq cümhuriyyəti dövrü Çin xalqına göstərilən münasibət heç dəyişilmədi. “Öz yurdları olmayan qullar” olaraq onlara ağır işgəncə və zülmələr verilmiş, aclıq, səfalət, yoxsulluq içərisində həyatda qalmaq üçün mübarizə aparmaqla bərabər, həm də siyasi maraqların qurbanına çevrilmişdilər (Chang, 2003, s. 70). Bu qurbanlar yüz nəfər, min nəfər deyil, milyonlardır. Onlar hər şeydən təcrid edilmiş, haqq-hüquq tanımayan hakimiyyət altında idarə edilirdilər. İnsanların böyük bir qismi savadsız olduğundan onları idarə etmək asan idi. Bu səbəbdən heç bir hakimiyyət orqanı xalqı maarifləndirmək istəmir, əksinə, ziyalılar hədəfə çevrilirdilər.

Romanda müəllifin Qərblə bağlı düşüncələri, Qərb ölkəsində təhsil almaq, orada yaşamaq istəyi səbəbsiz deyildi. Cinq Çanq özü də yanlış siyasi ideologiyanın qurbanlarından olmuş, həyatın xoş və sərt üzünü görmüş, çox çətin günlər yaşamışdır. Lakin valideynlərinin başına gətirilən müsibətləri, insanların günahsız yerə qurban edildiyini gördükdə və bütün bunların məhz ilahiləşdirilən insanın əmri ilə həyata keçirildiyini anladıqda ata-anası kimi bütün dünyası başına yıxılır. Yazıçı romanda Çində yaşadığı zaman Qərb haqqında təsəvvürlərini belə canlandırır:

“Dostlarımla tez-tez Qərb haqqında danışardıq. O vaxtlar Qərbin möhtəşəm bir yer olduğuna inanmışdım. Mao ilə rejimi tərəfindən Qərb çox pis yer olaraq göstərilirdi. Meyil göstərdiyim hər şey illərdir Qərbin pislikləri olaraq günahlandırılmışdı: gözəl paltarlar, güllər, kitablar, əyləncə, hörmət, nəzakət, mərhəmət, mehribanlıq, azadlıq, zülmətdən və şiddətdən çəkinmək, “sınıf ayrı-seçkiliyi” əvəzinə “eşq, insan həyatına hörmət, peşəkar bacarıq...”. Bəzən özüm özümə, insan necə olar Qərbi arzulamaz? – deyə soruşuram. Yaşadığım həyatın alternativini ilə çox maraqlandığımdan dostlarımla rəsmi nəşrlərdən tapıb çıxardığımız məlumat parçalarını bir-birimizə ötürürdük. Məni Qərbin texnoloji inkişafı və yüksək həyat standartlarından çox siyasi təqiblər, fərdin şəxsi və inanılmaz dərəcədə azadlığı təəccübləndirirdi” (Chang, 2003, s. 463).

Siyasi hakimiyyət insanları bütün dünyadan təcrid etsə də, Cinq Çanq və onun kimi bir çox gənclər xarici dünya ilə maraqlanırlar, ingilis dilini öyrənməklə bir sıra məlumatları oxuya bilir, dünyagörüşlərini inkişaf etdirərək həqiqətləri dərk etməyə çalışırdılar. Cinq Çanq Qərblə maraqlanırlar, ölkəsindən uzağa getmək istəyirdi. Çin hakim orqanlar tərəfindən cəhənnəmə çevrilmişdi, qoyulan qadağalar onu boğurdu. Qərb onun təsəvvüründə cənnət idi. “Bəzi professorların mənə verdiyi lüğətlərin köməyi ilə “Longfellow Walt Whitman” və Amerika tarixini tanıdım. Azadlıq Bəyannaməsinin hamısını əzbərlədim: “Bütün insanların bərabər yaradıldığına inanırıq” və insanların “özlərindən alınmayacaq haqqları” kimi anlayışlar Çində eşidilməmişdi və qarşımda yepyeni üfüqlər açdı” (Chang, 2003, s. 465).

“Qərbə getmək böyük bir iş idi. Çin on ildir qapalı idi, insanlar havasızlıqdan boğulurdu. Mənim bildiyim qədəri ilə doxsan milyon əhalisi olan “Sichuan”da 1949-cu ildən bu tərəfə Qərbdə oxumağa göndərilən ilk şəxs idim və partiya üzvü deyildim, bunu sadəcə peşəkarlığım nəticəsində qazanmışdım. Bu, ölkədə əsən dramatik dəyişim küləklərinin bir başqa işarətidir. İnsanlar ümid və fürsətlərin açıldığını görürdülər”.

“Çini arxamda qoyarkən pəncərədən baxdım və təyyarənin gümüş qanadının qarşısında böyük bir dünya gördüm. Keçmiş həyatıma bir daha baxdıqdan sonra gələcəyimə qayıtdım. Artıq dünyanı qucaqlamağa hazır idim” (Chang, 2003, s. 491). İnsanlara edilən haqsızlıqlar, işgəncələr o qədər ağır olmuşdu ki, qaçıb canlarını qurtarmağa yer axtarırdılar. Onlar üçün məkan fərqi yox idi. Sadəcə insan kimi yaşamaq istəyirdilər. Əsərin sonunda “Son söz” deyilən hissəyə nəzər yetirdikdə bunun şahidi oluruq: “Londona yerləşdim. On ildir arxamda buraxdığım Çini düşünməməyə çalışdım. 1988-ci ildə anam məni görmək üçün İngiltərəyə gəldi. Orada mənə ilk dəfə özünün və nənəmin həyatını danışdı. O, Çenduya gedəndə oturdum və xatirələrə daldım. “Vəhşi ququşları”nı yazmağa qərar verdim. Artıq sevgini, məmnunluğu və dincliyi tapdığım üçün keçmişə xatırlamaq o qədər də iztirab vermirdi” (Chang, 2003, s. 501).

XX əsrdə Çində ağır həyat hökm sürürdü. 1978-ci ildən etibarən vəziyyət nisbətən dəyişilməyə başlamışdı. Artıq 80-ci illərdə ölkə fərqli bir yer olmuş, insanların ruhuna işləmiş qorxu getdikcə azalırdı. Xarici ölkələrlə əlaqə artıq günlük həyatın bir parçası olmuşdur. “1983–1989-cu illər ərzində hər il anamı görməyə getdim və hər səfərində Mao dövründə həyatı ən çox xarakterizə edən şey olan qorxunun kiçilməkdə olduğunu gördüm” (Chang, 2003, s. 512).

Nəticə

Aparılan tədqiqat nəticəsində aşağıdakı elmi qənaətlər əldə edilmişdir:

1. *Şərq və Qərb arasında mədəni-ideoloji qarşıdurmanın ədəbiyyatda əks olunması.* Məqalədə göstərilir ki, bu qarşıdurma təkcə siyasi və iqtisadi deyil, eyni zamanda ədəbi və ideoloji səviyyədə hökm sürür. Qərb tərəfindən təqdim edilən “orientalist” baxışın təsiri altında Şərq çox vaxt yanlış və stereotipik şəkildə təqdim olunmuşdur. Cünq Çanq kimi yazıçıların əsərləri isə bu stereotipləri tənqid edir və Şərqi öz daxili dinamikaları ilə təqdim edirlər.

2. *Milli kimlik və kollektiv yaddaşın fərdi təcrübə prizmasından araşdırılması.* “Vəhşi ququşları” əsərində üç qadının – nənə, ana və yazıçının həyat hekayələri əsasında Çin tarixinin ən ağır dövrləri fərdi və emosional baxış bucağından təqdim olunur. Beləliklə, milli kimlik, mədəni yaddaş və tarixi ədalət anlayışları fərdi talelər üzərindən oxucuya ötürülür.

3. *Orientalizmin tənqidi və şərqli yazıçının öz mədəniyyətini təqdim etmə strategiyası.* Məqalədə Edvard Səidin “Orientalizm” nəzəriyyəsinə əsasən qeyd olunur ki, Qərb uzun müddət Şərqi susqun və passiv obyekt kimi təqdim etmişdir. Lakin Cünq Çanq kimi Qərbdə yaşayan şərqli yazarlar bu baxışı sarsıdır və öz mədəniyyətlərini daxildən təqdim edərək fərqli yaddaş strategiyaları qururlar.

4. *Tarixi travmalar və kollektiv faciələrin ədəbi şəkildə sənədləşdirilməsi.* Əsərdə və məqalədə vurğulanır ki, Cünq Çanq XX əsrdə Çin xalqının yaşadığı kommunizm, vətəndaş müharibəsi və “Mədəni inqilab” kimi faciəvi hadisələri bir ailənin taleyi üzərindən işıqlandırır. Bu, həm sənədli dəyərə malikdir, həm də kollektiv travmanın ötürülməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

5. *Qərbdə yaşayan şərqli yazıçının kimlik dilemması və mədəni yaddaşa töhfəsi.* Məqalədə Cünq Çanqın Qərbdə yaşamasının onun yazı tərzinə və dünyagörüşünə təsiri qeyd olunur. O, qərb auditoriyasına Çinin həqiqətlərini çatdırmaqla yanaşı, bir şərq yazıçısı olaraq milli kimliyini və mədəni yaddaşını qorumağa çalışır. Bu, diaspor yazıçılarının mədəni körpü rolunu oynadığının bariz nümunəsidir.

Ədəbiyyat

1. Bhabha, H. (1996). Culture’s in-between. *Questions of cultural identity*.
2. Bhabha, H. (2012). *The location of culture*. Routledge.
3. Chang, J. (2003). *Wild Swans: Three daughters of China*. Simon & Schuster.
4. Chang, J. (1992). *Wild Swans: Three Daughters of China*. Simon & Shuster.
5. Clausen, S. (2005). Chairman Mao, the Chinese Revolution, and the Banality of Evil: Reflections on the State of the Field in Mao Studies. *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, 22(1), 100–110.

6. Doğan, M. (2017). *Batıda Doğulu Olmak*. DH yayınları.
7. Huntington, S. P. (1993). *The Clash of Civilizations*. Foreign Affairs, Council on Foreign Relations.
8. Lai, A. T. Y. (2009). *Chinese Women Writers in Diaspora: Jung Chang, Xinran, Hong Ying, Anchee Min, Adeline Yen Mah*. Cambridge Scholars Publishing.
9. Leese, D. (2007). The pitfalls of demonization – Mao: The unknown story and its medial repercussions. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8(3–4), 677–682.
10. Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon.
11. Zeydahoğlu, W. (2008). *Beyaz Türk'ün Yüğü: Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler*. İletişim yayınları.